

УДК 316(092)

МЕРЕЖЕВИЙ ПІДХІД В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ БАРРІ ВЕЛЛМЕНА: ЕКСПЛІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА

Дукач Ю. О.

*аспірантка кафедри соціології Факультету соціології і права,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»*

В даній статті розглянуто основні наукові здобутки канадсько-американського соціолога, одного з розробників мережевого підходу Баррі Веллмена.

В данной статье рассмотрены основные научные достижения канадско-американского социолога, одного из разработчиков сетевого подхода Барри Веллмена.

In this article the author discusses the main scholar achievements of Barry Wellman (Canadian-American sociologist, one of the developers of network approach).

Ключові слова: мережевий підхід, аналіз соціальних мереж, INSNA.

Іноді дуже прикро усвідомлювати, як багато проходить повз українську соціологію. Ні, я не хочу приєднуватись до тих, хто обговорює та скаржиться на проблеми, що існують в українській науці. Просто ми всі (часто підсвідомо) розуміємо, що деякі науковці набувають статусу якщо не «класика», то хоча б «відомого» і навіть починають претендувати на переклад та публікацію українською мовою. В той же час абсолютна більшість часто-густо залишається непоміченою академічною спільнотою і (тим паче) академічними навчальними планами.

Що там казати про окремі особистості – дуже часто певні теоретичні напрями та методології, набуваючи розповсюдження на Заході, актуалізуються у нас із інтервалом у кілька десятиріч. Саме так сталося і з мережевим підходом (вужче – методом аналізу соціальних мереж). Зародившись ще у 60-х роках ХХ століття та набувши практичного (методичного) змісту у 80-х, мережевий аналіз лише у 2000-х роках починає віддзеркалюватись в українських кандидатських дослідженнях [1; 3], і лише декілька років тому остаточно стає популярним завдяки розповсюдженню різних форм аналізу даних, отриманих із сайтів на кшталт Facebook, Twitter, Вконтакте та ін. Але навіть зараз мережевий підхід частіше за все завершується на етапі простої візуалізації мережі.

Втім, потенціал мережевого підходу є виключним. Однією із його особливостей є подолання прірви між мікро- та макроаналізом, що стає можливим завдяки зсуву фокусу уваги від атрибутивних ознак до пошуку місця об'єкту дослідження в певній системі взаємодій. В його рамках можливим стає поєднання акцентів, зроблених як на мережі (себто на певній системі взаємодій та координат), так і на окремих її частинах. А специфіка мережевого методу примушує дослідника бути більш чутким до визначення одиниць та рівня аналізу, пошуку джерел даних та використання кількісного або якісного підходу до аналізу.

На сьогоднішній день мережевий підхід пронизує значну кількість наукових публікацій із дослідження суспільних рухів, політичних процесів, нових форм комунікацій, міжорганізаційної та міждержавної взаємодії, теорії управління тощо. Але їм частіше за все притаманна зосередженість переважно на методологічній стороні мережевого підходу, що може призвести до втрати функціональності методу або навіть до зсуву у отриманих даних.

Саме тому, на мою думку, в рамках українського академічного простору актуальним є висвітлення не лише методологічних аспектів мережевого підходу, але й історії його становлення, яка напряму пов'язана із конкретними діячами в сфері соціології, чому я, власне, і хочу присвятити цю статтю.

Ціллю статті є ознайомлення української наукової спільноти із постаттю канадсько-американського соціолога Баррі Веллмена. Бо хоч Веллмен не в перших рядках в черзі на переклад українською (або хоча б російською), його вклад в розробку мережевого підходу важко недооцінити. Саме він сприяв інституціональному оформленню мережевого підходу, ставши в 1977 році одним із засновників організації INSNA – «International network for social network analysis» (міжнародної мережі вчених, що займаються аналізом соціальних мереж). Окрім активної громадської організаційної діяльності, Веллмен також має значний науковий теоретичний доробок, який включає в себе дослідження мережевої сутності людських об'єднань, онлайн спільнот та робочого онлайн простору, дружби та соціальної підтримки. Саме за розробки в цій сфері та «як визнання його надзвичайного вкладу в теорію соціальних мереж та Інтернет досліджень, які сприяли набагато кращому розумінню онлайн

життя» Баррі Веллмен в 2014 році отримав нагороду Lifetime Achievement Award від Оксфордського інституту Інтернет досліджень [11].

Грунтовніше про наукові досягнення Баррі Веллмена – нижче в статті.

Академічне оточення та Гарвардські «ментори»

У 1999 році під керівництвом Баррі Веллмена була видана колективна монографія «Networks in the Global Village», у передмові до якої сам Веллмен написав, що у кожного з нас в житті буває момент, коли подумки хочеться вигукнути «Еврика!» - момент, коли все прояснюється (або влучний англомовний вислів «when the true nature of the universe becomes clear») [23]. Після чого він зізнається, що для нього за такий момент став випадок, коли на його школу в Бронксі планувався напад найгіршого в місті бандитського угруповання. І хоч він так і не здійснився, це підштовхнуло Веллмена до роздумів щодо міфів, сутності та стереотипів навколо таких бандитських угруповань. Так подія з дитинства підштовхнула до подальшої роботи із теоретизування навколо мережевої сутності різних об'єднань, організацій, міст і суспільств.

Професійне становлення Веллмена як соціолога починається з отримання у 1965 році магістерського ступеню за напрямом «Соціальні відносини», а вже через чотири роки ступеню доктору філософії з соціології у Гарвардському університеті.

В цілому Гарвард дуже сильно вплинув на молодого Веллмена. Як він сам неодноразово відзначав, саме в атмосфері цього університету стало можливим створення та вдосконалення його власної мережевої теорії. Бо вже на той момент серед молодих амбіційних викладачів популяризувалась думка про те, що світ скоріше складається із мереж соціальних відносин, аніж соціальних угруповань («little boxes») [23]. Серед тих, хто особливо вплинув на становлення Веллмена можна виділити двох соціологів, відомих навіть в українському академічному просторі. Це Гарісон Вайт та Чарльз Тіллі.

Гарісон Вайт є вагомим фігурою, що активно сприяла появі та подальшому розвитку мережевого підходу. Переїхавши в 1963 році із Чикаго, Вайт обіймає посаду асоційованого професору соціології у Гарварді та стає ключовою фігурою у так званій «Гарвардській революції» із соціальних мереж. Сам Вайт є одним із тих науковців, який не обмежує себе рамками однієї науки, свідченням чого є докторський ступінь як із соціології (отриманий в Принстонському університеті), так і теоретичній фізиці (захищений в Массачусетському технологічному інституті) [12]. Це стало поштовхом до його спроб алгебраїчного моделювання соціальних відносин. Втім, революційним для гарвардської спільноти виявився не сам підхід Вайта, але та кількість студентів, яка зацікавилась його підходом та почала розвивати його у своїх працях. Так, наприклад, досліджуваний Вайтом феномен «структури кумулятивних ролей» напряму вплинув на вибір Веллменом теми його дисертаційного дослідження. Втім, про це пізніше.

Під вплив «Гарвардської революції» із розповсюдження мережевого підходу до дослідження суспільства потрапив не тільки Веллмен, але ще багато відомих нам соціологів, серед них: Марк Грановеттер, відомий завдяки його статті «Сила слабких зв'язків» [7; 8; 9], Мікаель Шварц, більш відомий через його критику війни в Іраку [13] та Стенлі Мілгрем, який отримав високі рейтинги цитування завдяки дослідженню феномену «маленького світу» та теорії шести рукоштовних (що несподівано стала у нас масово популярною завдяки російському новорічному фільму) [10].

Ще одним викладачем Баррі Веллмена був Чарльз Тіллі. Соціолог світового масштабу, чий внесок важко переоцінити. У одному із есе, присвячених Тіллі, опублікованих в журналі «The American Sociologist» після його смерті, Вівіан А. Зелізер згадує, як він із задоволенням подумки порівнював свій підхід до творчої роботи із Моцартовим. Маючи на увазі сприяння розвитку великої кількості іноді зовсім різних сфер науки [30]. Серед них – як історична соціологія, соціологія суспільних рухів, так і менш відомі його роботи із дослідження культури та фемінізму. Втім, саме для Веллмена визначними стали ранні роботи Тіллі, присвячені історичному аналізу колективної політичної дії [див. 14; 15].

Дисертаційне дослідження Веллмена. Вивчення учнівської самоідентичності

В 1969 році Баррі Веллмен захистив дисертацію, присвячену дослідженню соціальної ідентичності учнів молодших класів середньої школи Пітсбурга.

Цікавим є основний метод, що був використаний Веллменом в цьому дослідженні. Він використовував контент-аналіз відповідей на питання «Хто я є?» (англійською цей метод отримав назву WAI – від «Who am I?»). Учням пропонували 15 разів відповісти на одне просте питання, продовживши речення «Я є...». Таким чином Веллмен намагався спростувати/підтвердити свою гіпотезу стосовно впливу расової ознаки, соціального статусу та расового складу школи на учнівську самоідентичність.

Розглянемо особливості обраного Веллменом методу.

Перш за все, відмітимо, що опитування шляхом методу продовження речення, незважаючи на складність подальшого аналізу, не обмежує ані фантазію, ані використовуваний лексикон респондентів. Тому сприяє вияву та демонстрації учнівської самоідентичності.

Втім, метод WAI має і певні обмеження. Серед них, наприклад, його чутливість до ситуативних факторів. Логічним є припущення, що в шкільному класі учні будуть більш схильні до учнівської самоідентифікації, аніж на вулиці або вдома. Іншими недоліками є недостатня повнота («глибина») відповідей (Сам Веллмен порівнює такий тип інформації із водійськими правами та їх значимістю при дослідженні ідентичностей [20]) та відсутність будь-якої інформації щодо значимості вказаних ідентичностей для респондентів.

Саме останній недолік сприяв розробці Веллменом підходу, за яким частота, з якою ідентичність зустрічається у відповідях членів групи, відображає значимість цієї ідентичності в групі.

В рамках контент-аналізу всі відповіді (а їх чимало – 25261) було розділено на дев'яносто дві категорії. Серед них у центрі уваги знаходились чотири – самоідентифікація із учнівською роллю, навчальними аспектами (наприклад, «я люблю математику», або «мене цікавлять уроки літератури»), інтелектуальними здібностями в їх позитивному виявленні (напр., «я відмінник») та інтелектуальними здібностями в їх негативному виявленні (напр., «я важко сприймаю інформацію»).

Результатом цього дослідження стало доведення залежності сили учнівської самоідентичності від расового балансу всередині школи. Так, наприклад, найсильніше учнівська роль проявляла себе у темношкірих учнів в расово-незбалансованих школах (де більшість учнів світло- або темношкірі).

Первинні зв'язки в сучасному світі: втрачені, збережені або звільнені

В соціологічній теорії питання навколо впливу глобального розподілу праці, індустріалізації та урбанізації на структуру та зміст первинних зв'язків актуалізувалось починаючи з 19 століття класиками соціологічної думки. Ще Фердинанд Тьоніс в найвідомішій своїй праці «Спільнота та суспільство» протиставляє (сучасне) суспільство (традиційній) спільноті, акцентуючи увагу, що «теорія суспільства конструює певне коло людей, що (як і в спільноті) мирно живуть і мешкають поряд один із одним, але є не повністю пов'язаними, а посутньо роз'єднаними, і в той час як у спільноті вони залишаються пов'язаними попри всі розлучення, тут вони залишаються роз'єднаними попри всі зв'язки» [5, 52].

Вже в більш сучасних працях соціологів можна також простежити спробу демонстрації того, як макросоціологічні аспекти впливають на руйнацію / видозміну мікросоціологічних (групових, сімейних, сусідських) відносин.

Але Веллмен акцентує увагу на тому, що більшість досліджень, які ставили за мету проаналізувати стан (зміну) людських спільнот в термінах солідарності, згуртованості та первинних зв'язків, брали до уваги виключно локальні об'єднання, що існують у замкненому просторі однієї вулиці або інституту сусідства. Саме тому так часто вчені приходили до висновку, що первинні зв'язки у сучасному розвиненому великому місті стають «безособові, ефемерні та сегментовані» [28; 29].

Звичайно, на противагу тим, хто наголошував на «втраті» людських спільнот та об'єднань, починаючи з 60-х років з'являються автори, які проголошують «збереження» первинних зв'язків. Підтвердженням їх тези стають дослідження найбідніших верств населення, мігрантів, етнічних меншин, які зберегли силу первинних зв'язків та виключну згуртованість, співставну з традиційними спільнотами. Окрім цього, в усіх інших групах та верствах населення обмін різного роду ресурсів на основі групової солідарності також має сенс.

Баррі Веллмен йде іншим шляхом і підтримує гіпотезу, що зародилась і набула свого розповсюдження лише у сімдесятих роках ХХ століття. Гіпотезу, що ґрунтується на мережевому підході та говорить про те, що первинні зв'язки та людські об'єднання не втрачені або збережені, але «звільнені». Він має на увазі, що в сучасному суспільстві первинні зв'язки більше не базуються на «щільно пов'язаній, просторово обмеженій солідарності» [25].

Він наводить основні постулати, що уособлюють в собі специфіку підходу «вивільнення» людських спільнот:

1. Просторове роз'єднання місця проживання, роботи та дружніх стосунків призводить до включення містян в різні соціальні мережі із слабким рівнем солідарності.

2. Високий рівень переїздів призводить до послаблення одних і посилення інших зв'язків.

3. Дешевий та швидкий транспорт та засоби зв'язку знижують соціальну вартість великої географічної дистанції, сприяючи збереженню віддалених первинних зв'язків.

4. Масштаб, густота та концентрація, притаманні місту та державі разом із можливостями для взаємодії збільшують можливості включення до великої кількості відкритих соціальних мереж.

5. Просторова дисперсія первинних зв'язків і неоднорідність міста роблять менш імовірним, що ті, з ким містянин знаходиться в безпосередній близькості, будуть пов'язані з ним в рамках однієї спільноти із високим рівнем солідарності [25, 1206].

Тож ми бачимо яскравий приклад мережевого підходу як саме теоретичного обґрунтування для подальшого дослідження спільноти жителів Торонто.

Слід зазначити, що на перших етапах свого існування метод аналізу соціальних мереж дуже часто в якості свого методологічного апарату використовував підхід, отриманий від соціометрії Дж. Морено. А саме прохання респондента вказати декількох людей, що відповідають заявленим умовам. У випадку дослідження Веллмена, це було прохання назвати та надати детальну інформацію про шістьох близьких друзів («людей поза Вашим домом, які Вам близькі»). Інформація також включала ступінь близькості, їх стать, соціоекономічний статус, причини дружнього зв'язку, де вони проживають, як часто та в якій формі респондент з ними спілкується тощо.

В результаті автором було проаналізовано велику кількість егоцентричних мереж, які дозволили підтвердити гіпотезу про «звільнення» людських об'єднань та більшу схильність жителів Торонто ставати частиною великої кількості територіально від'єднаних спільнот, аніж у територіально обмежених відносинах солідарності.

Через десять років Веллмен продовжує вивчати на основі опитування, проведеного серед жителів Торонто мережі соціальної підтримки. Підхід залишається тим самим, втім, тепер мова йде про глибинні багаточасові інтерв'ю, результатом яких стала як кількісна, так і якісна інформація. В центрі уваги відтепер не первинні зв'язки взагалі, але родинні зв'язки та їх значення для егоцентричної мережі. В ході аналізу отриманих даних, Веллмен приходив до висновку, що, незважаючи на поширене уявлення про слабкість сімейних зв'язків у розвинених країнах, у жителів Торонто (район Іст Йорку) «прямі родичі більше ніж просто важливі: вони займають центральну, часто унікальну позицію в персональних соціальних мережах» [16, 299].

Основні принципи мережевого аналізу

Як вже зазначалось раніше, Баррі Веллмен став одним із засновників організації INSNA у 1979 році. Саме тому велика частина його досліджень була присвячена теоретичному обґрунтуванню методу аналізу соціальних мереж.

Так, наприклад, в статті 1983 року «Мережевий аналіз: деякі базові принципи» він описав основні аспекти, специфічні риси та історію розробки мережевого підходу. Саме в ній Веллмен вказує на те, що бачить у мережевому аналізі не лише набір вузькоспеціалізованих методик, але широкий інтелектуальний підхід, який допомагає віднайти глибинні мережеві моделі взаємодій, які так часто ховаються за складними соціальними системами. Таким чином можливим стає описавши ці моделі зрозуміти як мережева структура стримує та обумовлює соціальну поведінку та соціальні зміни.

Веллмен виділяє три основні напрями, в яких дослідники розвивали (свідомо чи несвідомо) ті чи інші аспекти мережевого підходу.

Перший пов'язаний із концептом соціальної мережі та може бути віднайдений у роботах соціальних та культурних антропологів [див. 4] та дослідників, які перенесли здобутки антропології до вивчення соціальних категорій та окремих груп в сучасних суспільствах (наприклад, дослідження процесу урбанізації в країнах третього світу Корнгаузером). В рамках цього напрямку відбувається перехід від метафоричного сприйняття мереж до розробки методик із дослідження мережевих зв'язків.

Другий напрям умовно можна назвати структуралістським, оскільки в його рамках за допомогою мережевого підходу почались спроби досліджувати та пояснювати природу майже всіх видів соціальних структур та об'єднань. Представники цього напрямку поєднували методи опитування та спостереження із мережевим аналізом, використовували здобутки теорії графів та алгебраїчних матриць для аналізу соціальних структур.

І останній, третій напрям умовно Веллмен називає «структурним поясненням політичних процесів». Його представники припускали, що політичні процеси є результатом розташування груп інтересів або держав всередині макроструктур із множинними зв'язками обміну або залежності. Зазвичай представники цього напрямку не асоціюють себе напрямку із мережевим підходом, втім несвідомо спираються на його основні принципи. Прикладами стають дослідження Тіллі та інших науковців, що працювали в рамках теорії мобілізації

ресурсів та навіть світ-системний аналіз. Так, наприклад, доводячи мережевий аспект в світ-системному підході, Веллмен цитує Валлерстайна, який наголошує на відході від аналізу атрибутивних характеристик держав до аналізу того місця, яке обіймає держава в системі міждержавних відносин [22, 167].

В цілому розвиток мережевого підходу, згідно погляду Веллмена, відбувався в рамках розробки трьох основних методів дослідження соціальних структур. Мається на увазі перехід від категоричного до реляційного методу визначення досліджуваних груп (наприклад, перехід від дослідження локальних, районних спільнот до більш розгалужених та територіально неоднорідних мереж взаємодій), перехід від категоричного до реляційного методу їх опису та дослідження, розробка статистичного та математичного апарату для вивчення реляційних відносин на заміну індивідуалістичним статистичним методам (від анкети, результатом якої є суб'єктивна оцінка, до анкети, результатом якої є побудова матриці та мережі).

Тому, як вважає Веллмен, незважаючи на те, що все ще немає єдиної мережевої теорії, все ж можна говорити про розроблений мережевий підхід, який включає в себе як специфічний підхід до досліджуваного явища на теоретичному рівні, так і методологічний апарат, який дозволить підтвердити чи спростувати висунуті в рамках цієї теорії гіпотези.

Інтернет, технології і суспільство

Розглянувши основні ранні роботи Баррі Веллмена, хотілось би перейти до останніх його праць та проєктів.

Звичайно, розпочавши ще в 70-х роках дослідження із трансформації суспільних зв'язків через розвиток засобів комунікації, Веллмен не зміг обійти своєю увагою глобальний вплив розповсюдження мережі Інтернет на сферу людських взаємин та спільнот. І, звичайно, його перш за все цікавили питання: Чи впливає Інтернет на сутність та роль первинних зв'язків та яким чином він змінює мережу людських взаємодій? Чи можна припустити, що Інтернет став одним із факторів, що сприяв від'єднаності людини від соціальної спільноти та втраті первинних зв'язків?

Для того щоб відповісти на ці питання, Баррі Веллмен очолив проєкт із дослідження Нетвілю – нового району поблизу Торонто, який з самого свого заснування був оснащений мережею Інтернет.

Результати опитування показали, що, незважаючи на розповсюджену в науковій американській спільноті того часу (початок 2000-х років) думку, Інтернет ніяким чином не зумовлює зниження рівня соціальних взаємодій та посилення соціальної ізоляції. Навпаки, він стає засобом, який уможлиблює остаточний перехід спільнот від локальних угруповань до мережевого явища. Веллмен навіть відзначає позитивний вплив Інтернету на підтримання зв'язків як віддалених у просторі, так і між людьми, що живуть поряд. Так, наприклад, жителі Нетвілю використовували електронну пошту та різні чати для того, щоб домовитись про зустріч оффлайн [18]. Єдине виключення, яке свідчить про деструктивну роль Інтернету стосується лише недосвідчених користувачів, які щойно занурились у всесвітню мережу, але навіть воно передбачає тимчасовість негативного впливу на їх рівень комунікабельності.

Такий оптимістичний підхід до впливу Інтернету на міжлюдські відносини оффлайн був підхоплений Мануелем Кастельсом, який в своїй книзі «Інтернет-галактика» активно зсилається на Баррі Веллмена як на спеціаліста у дослідженнях людських спільнот. Кастельс навіть використовує визначення спільноти, розроблене Веллменом (як «мережі міжособистісних зв'язків, які забезпечують комунікабельність, підтримку, інформацію, відчуття приналежності та соціальної ідентичності» [2, 127]), для роздумів навколо виникнення нової системи соціальних стосунків, сфокусованої на індивідуумі. Для своїх ідей Кастельс навіть використовує термінологію Веллмена із його «персоналізованими спільнотами», втіленими в «я-центрованих» (або егоцентричних) мережах [2, 128].

Звичайно, як на цьому акцентував увагу і сам Веллмен, швидкість розвитку технологій, а слідом за ними і форм комунікації, набирає досі нечуваної швидкості. Або, як каже Веллмен: «Один Інтернет-рік схожий на один собачий рік – в ньому час змінюється приблизно в сім разів швидше ніж у людському році» [18]. Тому дослідження Веллмена не зупинились на дослідженні зв'язків, реалізованих у формі електронних листів, а пішли значно далі слідом за розвитком технологій вглиб дослідження впливу мережі Інтернет на людські комунікації.

Висновки

Баррі Веллмен в 1973 році ввів в соціологію поняття «мережеве місто, в 1983 – «мережа мереж», в 2000 році – «мережевий індивідуалізм» та, власне, разом із Кейт Хемптон став першим, хто використав термін «глокалізація» (поєднання глобальних зв'язків та локальної активності) при обговоренні мереж взаємодій можливих завдяки розвитку комп'ютерних технологій [6].

Саме він сприяв інституціоналізації мережевого підходу, його розповсюдженню в світовій академічній спільноті.

Втім, не всі його починання закінчились успіхом. Так, наприклад, ще в 80-90-х роках, Веллмен мав за мету удосконалення мережевого підходу до рівня всезагальної мережевої теорії, яка б змогла дати системне бачення процесів, що відбуваються у сучасному суспільстві. Втім, всі спроби об'єднати такі різні за своєю суттю напрями досліджень (від світ-системного аналізу до дослідження суспільних рухів) були полишені і колективні монографії, в яких Веллмен виступав головним редактором, опубліковані вже у 2000-х роках, скоріше демонструють набір різних мережевих підходів, аніж різні сторони єдиної теорії. Саме тому, хоча мережевий підхід вже має піввікову історію, він все ще залишається скоріше "підходом", аніж "теорією".

Хоча, звичайно, це має і певні плюси – як, наприклад, необмеженість дослідницької творчості на етапі вибору рівня та одиниць аналізу. З таких позицій слід зауважити, що саме підхід Веллмена є скоріше обмеженим, оскільки він досліджує класичні еґо-центричні мережі, які за своєю суттю зосереджуються більше на індивідуальній позиції в мережі, аніж на виокремленні певних мережевих характеристик, якостей та властивостей. Хоча, звичайно, в цій вузькій сфері мережевих досліджень саме Веллмен є тим автором, чії роботи мають неабиякий вплив та статус "класичних".

На даний момент (до речі, у віці 73 років) Баррі Веллмен окрім того, що являється професором соціології в університеті Торонто, є міжнародним координатором в INSNA, старшим науковим співробітником в Pew Internet and Society Project та директором проекту NetLab (спільноти вчених, що займаються дослідженнями у областях соціальних, комунікаційних та комп'ютерних мереж). Він також керує проектами, що мають за мету дослідження останніх трендів у окреслених сферах.

На сьогодні праці професора Веллмена було перекладено на болгарську, каталонську, китайську, французьку, німецьку, угорську, італійську, японську, корейську, іспанську та португальську мови [6].

І хоч в цьому списку немає української, я сподіваюсь, що разом із актуалізацією та розповсюдженням мережевого підходу в українській соціології, його здобутки ще не раз ставатимуть до центру уваги. Хоча б при знайомстві із книгами із аналізу соціальних мереж, що вийшли під його редакцією [23; 26] або при спробі перейти в рамках одного масиву даних від аналізу еґоцентричних мереж до роботи із загальною мережею [27].

Література

1. Богуславська К. О. Мережевий підхід у дослідженні зв'язків політичних акторів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 "Теорія та історія політичної науки" / Богуславська Катерина Олександрівна – Київ, 2008. – 17 с.
2. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Пер. з англ. — К. : Ваклер, 2007. — 304 с
3. Нікулін В. С. Структурування елітних мереж в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук : спец. 22.00.01 "Теорія та історія соціології" / Нікулін В'ячеслав Сергійович – Харків, 2008. – 19 с.
4. Редклифф-Браун А. Р. Метод в соціальной антропологии / А. Р. Редклифф-Браун. – М.: Канон-Пресс-Ц, Кучково Поле, 2001. – 416 с.
5. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство / Фердинанд Тьоніс. – К.: Дух і літера, 2005. – 262 с.
6. Barry Wellman Vitae [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.scribd.com/doc/271865284/Wellman-Vitae-July-16-2015>.
7. Granovetter M. Network Sampling: Some First Steps / Mark Granovetter. // American Journal of Sociology. – 1976. – №6. – P. 1287–1303.
8. Granovetter M. The Strength of Weak Ties / Mark Granovetter. // American Journal of Sociology. – 1973. – №6. – P. 1360–1380.
9. Granovetter M. Threshold Models of Collective Behavior / Mark Granovetter. // American Journal of Sociology. – 1978. – №6. – P. 1420–1443.
10. Milgram S. An Experimental Study of the Small World Problem / S. Milgram, J. Travers. // Sociometry. – 1969. – №4. – P. 425–443.
11. Network Theorist Barry Wellman Receives Lifetime Achievement Award from the Oxford Internet Institute [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://awards.oii.ox.ac.uk/wellman/>
12. Ritzer G. (ed.) Encyclopedia of social theory / George Ritzer. // SAGE Publications, Inc. – 2005. – 982 p.

13. Schwartz M. Why the United States is losing the war in Iraq / Michael Schwartz. // Contexts. – 2005. – №1. – P. 12–20.
14. Tilly C. Does Modernization Breed Revolution? / Charles Tilly. // Comparative Politics. – 1973. – Vol. 5. – №3. – P. 425–447.
15. Tilly C. Major Forms of Collective Action in Western Europe 1500-1975 / Charles Tilly. // Theory and Society. – 1976. – Vol. 3. – №3. – P. 365–375.
16. Wellman B. Brothers' Keepers: Situating Kinship Relations in Broader Networks of Social Support / Barry Wellman. // Sociological Perspectives. – 1989. – №3. – P. 273–306.
17. Wellman B. Canada as Social Structure: Social Network Analysis and Canadian Sociology / B. Wellman, D. Tindall. // The Canadian Journal of Sociology. – 2001. – №3. – P. 265–308.
18. Wellman B. Computer Networks as Social Networks / Barry Wellman. // Science, New Series. – 2001. – №5537. – P. 2031–2034.
19. Wellman B. Different Strokes from Different Folks: Community Ties and Social Support / B. Wellman, S. Wortley. // American Journal of Sociology. – 1990. – №3. – P. 558–588.
20. Wellman B. I Am a Student / Barry Wellman. // Sociology of Education. – 1971. – №4. – P. 422–437
21. Wellman B. Living Networked On and Offline / B. Wellman, K. Hampton. // Contemporary Sociology. – 1999. – №6. – P. 648–654.
22. Wellman B. Network Analysis: Some Basic Principles / Barry Wellman. // Sociological Theory. – 1983. – №1. – P. 155–200.
23. Wellman B. Networks in the Global Village: Life in Contemporary Communities / Barry Wellman., 1999. – 377 p.
24. Wellman B. On Negotiating Reality / Barry Wellman. // Social Problems. – 1969. – №4. – P. 537–538
25. Wellman B. The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers / Barry Wellman. // American Journal of Sociology. – 1979. – №5. – P. 1201–1231.
26. Wellman B. The Internet in Everyday Life / B. Wellman, C. Haythornthwaite., 2002. – 624 p.
27. Wellman B. Using SAS to convert ego-centred networks to whole networks / Barry Wellman. // BMS: Bulletin of Sociological Methodology. – 1996. – №50. – P. 71–83.
28. Wirth L. Urbanism as a Way of Life / Louis Wirth. // American Journal of Sociology. – 1938. – №1. – P. 1–24.
29. Wirth L. The Urban Society and Civilization / Louis Wirth. // American Journal of Sociology. – 1940. – №5. – P. 743–755.
30. Zelizer V. Chuck Tilly and Mozart / Viviana Zelizer. // The American Sociologist. – 2010. – Vol. 41. – №4. – P. 423–428.